

й фундаментальним теоретико-правовим питанням, що стосується меж державної влади, сутності правової держави та реальності прав людини навіть у період найвищих суспільних загроз. Його слід розглядати не лише як гарантію реалізації конституційних прав, але й як чинник консолідації нації, утвердження правової культури та зміцнення української ідентичності, що формується на основі ідеї свободи, гідності та справедливості. Попри воєнні дії, доступ до правосуддя вже покращився завдяки цифровізації, дистанційній формі участі у процесі, а також організаційній перебудові судової системи, що є свідченням інституційної стійкості держави, та її спроможність забезпечувати право людини на захист навіть у період збройного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Popovych K. Citizens' access to justice during the introduction and implementation of the legal regime of martial law in Ukraine. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2023. № 13 (3). С. 55-64. DOI: 10.56215/naia-chasopis/3.2023.55
2. Про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Пошиванюк Т. П. Проблеми забезпечення права на захист під час війни. *Публічне право*. 2024. № 3 (55). С. 5-12.

КОЛОДЯЖНИЙ

Максим Геннадійович,

завідувач відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ СВІТОГЛЯД У КОНТЕКСТІ УКРАЇНЬСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У кожного народу є певні характерні риси, що відбивають його національні культурні, ментальні, інтелектуальні та інші особливості. В Українського народу такими є:

а) закодована в його генах жага до свободи, волелюбність. Це було неодноразово доведено впродовж тисячолітньої історії з часів Давньої Русі та підтверджено у наш час під час шаленого національного супротиву російській військовій агресії;

б) гостре неприйняття соціальної несправедливості, що було продемонстровано у перебігу Помаранчевої революції та Революції Гідності;

в) високий інтелект та винахідливість українців, доказом чого є наукові досягнення у виді: газової лампи (Я. Лукасевич); рентгенівських променів, перекладу Біблії українською мовою (І. Пулюй); першого у світі гелікоптера (І. Сікорський); космонавтики й ракетної техніки (С. Корольов); першої у світі пересадки людської нирки (Ю. Вороний); місцевої імунізації (О. Безредка); електрозварювання та мостобудування (Є. Патон); засад геохімії, біогеохімії та радіогеології (В. Вернадський) та багато ін.;

г) сила духу, фізична витривалість та спортивна майстерність (футболісти О. Блохін, А. Шевченко, боксери брати Кличко, О. Усик, легкоатлет С. Бубка, плавчиня Я. Клочкова, гімнастка Л. Подкопаєва, фехтувальниця О. Харлан, тенісистка Е. Світоліна та ін.);

д) відома краса, привабливість й витонченість українських жінок;

е) традиційна гостинність та доброзичливість тощо.

Разом із тим мають місце й окремі характеристики українців, що є важливими для науки кримінології та сфери запобігання правопорушенням. Йдеться про специфіку кримінологічного світогляду громадян України, що полягає загалом у невисокому рівні їх правосвідомості та правової культури. Це питання заслуговує на увагу у межах розробки проблеми комплексності. Остання розглядається як одна з істотних ознак кримінологічної системи України. Комплексність має кількісно-якісне вираження. Вона полягає у кількісній багатоелементності та якісній міжелементній когерентності (взаємодії). Комплексність за її внутрішньосистемної інтерпретації відбиває повноту, зміст та зрештою ступінь складності окремих рівнів кримінологічної системи: доктрини, політики, законодавства, кримінології як навчальної дисципліни, діяльності (практики запобігання, прогнозування, стратегування, програмування та планування заходів профілактики правопорушень). Невід'ємним комплексом кримінологічної системи є також кримінологічний світогляд громадян. Вище надано короткий опис сучасного «модерного» трактування комплексності крізь призму її внутрішньосистемної сутності.

При цьому комплексність класично розуміється у її міждисциплінарному (міжгалузевому) прояві. Наприклад, коли певна наукова проблема досліджується із залученням різних галузей знання. Або коли для запобігання злочинності використовуються репресивні (кримінально-правові) та проактивні (кримінологічні) напрями і заходи. Звідси комплексність має подвійний прояв: традиційний (зовнішньосистемний, міждисциплінарний) та сучасний (внутрішньосистемний, мононауковий).

З урахуванням вищевикладеного можна констатувати, що багатоелементність комплексу кримінологічного світогляду виражається у тому, що його носіями є мільйони громадян України. Кожен із них вирізняється власним рівнем знань, у тому числі правових, умінь, соціальних

навичок, індивідуальним обсягом правосвідомості та правової культури, наявністю досвіду притягнення до юридичної відповідальності за порушення правових норм і правил поведінки (від безоплатного проїзду у громадському транспорті – до вчинення особливо тяжкого злочину).

Крім цього, кримінологічний світогляд виявляється у налаштованості громадян виконувати конституційний обов'язок не порушувати права і свободи інших членів суспільства, дотримуватись правової самодисципліни й жити не лише за правовими законами, а й за вимогами етики, моралі та навіть заповідями Божими. Останні можна розглядати як соціально-психологічні та духовні орієнтири у житті кожної людини.

Результати авторського емпіричного дослідження у виді опитування протягом травня-серпня 2025 р. кількох груп респондентів довели значущість кримінологічного світогляду у справі запобігання правопорушенням в Україні. Адже світогляд громадян безпосередньо впливає на криміногенні чинники соціально-психологічної етіології та їх необґрунтовано недооцінену здатність негативно впливати на поширення багатьох кримінальних правопорушень. На запитання щодо найбільш ефективних заходів запобігання злочинності в Україні вагома частина опитаних указала саме на збільшення рівня правосвідомості та правової культури громадян України, починаючи з раннього дитинства. Так вважає 93,5 % судді (усього 31 респондент), 68,7 % прокурорів (усього 693 респондента), 39,2 % співробітників Національної поліції (усього 12 191 респондент), які були опитані. Надаючи таку відповідь, перелічені групи респондентів фактично визнали значну криміногенність «людського» фактору в об'ємі детермінації злочинності.

Соціально-психологічна сфера є дуже складною, завуальованою, відзначається закритістю для зовнішнього наукового спостереження порівняно з іншими, більш відкритими, сферами соціуму. Своєрідним індикатором стану цієї суспільної царини є загальний рівень законності у державі, а також динаміка, характер і поширеність явища кримінальної протиправності та його окремих проявів. Здійснити певні висновки щодо рівня правової культури громадян можна також за ступенем проникнення правового нігілізму та інших деформацій правової свідомості громадян у соціальний організм.

Річ у тім, що однією із особливостей такої сфери є те, що вона руйнується і погіршується поступово. Адже ставлення громадян до вимог законності та їх налаштованість на задоволення своїх потреб у незаконний спосіб видозмінюється протягом відносно тривалого часу. Динаміка трансформації соціально-психологічних процесів у суспільстві корелює з рівнем життя громадян, їх довірою до різних інституцій, загальним суспільним психологічним фоном. Аналогічно пролонгованим у часі є зворотній процес щодо кримінологічного запобіжного впливу на соціально-психологічні детермінанти злочинності. Мають минути десятиліття для того, щоб

оновилось кілька поколінь громадян, які сформуують «критичну» масу людей з новими цінностями, установками, життєвими орієнтирами, а значить з якісно іншим кримінологічним світоглядом (вищим рівнем правосвідомості та правової культури) як фундаменту для ефективного запобігання кримінальним правопорушенням.

У нашому житті є окремі види правопорушень, на які впливають саме соціально-психологічні чинники. Такими є, окрім інших, правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху. Для їх успішного запобігання особливу роль відіграє соціально-психологічна інституційна засада. Вона виражається у цілковитій підтримці ідеї високих стандартів у дорожньо-транспортній сфері переважною більшістю населення незалежно від того, до якого саме виду учасників дорожнього руху воно належить. Побудова сучасної моделі західного суспільства, для якого є рідкістю правовий нігілізм, посприяла створенню критичної більшості громадян із «правильною» соціальною установкою, відповідними життєвими цінностями, високим рівнем правосвідомості й правової культури. Така критична маса людей у багатьох країнах із усталеними правовими традиціями перетворилась на своєрідний людський капітал. Його інтелект, розуміння своїх конституційних прав і обов'язків посприяв зміні стану безпеки дорожнього руху у кращий бік [1, с. 25, 26; 2, с. 266-268].

Висловлені судження стосуються не лише автотранспортних правопорушень, а й усієї злочинності у нашій державі, запобігання якій передбачає звернення уваги передусім на соціально-психологічні детермінанти. Вони сформовані, головним чином, завдяки специфічному кримінологічному світогляду громадян України, що є яскравим показником української ідентичності. Є переконання, що завершення війни в Україні, настання сталого й справедливого миру, масштабна економічна відбудова нашої держави, повернення частини українських біженців з країн ЄС має позитивно відбитися на світогляді Українського народу. Це автоматично результує якісну трансформацію правосвідомості та правової культури громадян.

Список використаних джерел

1. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України : монографія. Харків : Право, 2022. 300 с.
2. Стратегія забезпечення дорожнього руху в Україні: виклики, проблеми, рішення : монографія / В. В. Голіна, В. С. Батиргарєєва, Б. М. Головкін та ін. ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2024. 432 с.

